

zavezno surovost in zastraševanje. Temu dejstvu večinska katoliška inteligenca zaradi neznanih razlogov ne ugovarja, večinska nekatoliška inteligenca pa ga načrtno ignorira, da se ne bi spet zapletla v kulturnobojne teme. V tem smislu ostaja obravnavano Humovo delo – sicer zastarel in protisloven relikv iz začetkov novoveške misli – izredno aktualno za slovenske razmere.

Andreja Prebil

Franco Cardini: Evropa in islam – zgodovina nekega nesporazuma.
Ljubljana: Založba /*cf., Modra zbirka – Delajmo Evropo, 2003
317 strani (ISBN 961-6271-53-9), 4.000 SIT
 prevod Miro Bajt, spremna beseda Jacques Le Goff

Namen knjige *Evropa in islam* je obnoviti pot, ki jo je naredila Evropa, da je prišla v stik z islamom. Avtor opredeli načine in razloge za njuno srečanje, zgodovinski razvoj njunih odnosov, pluralnost vidikov, popuščanj, predsodkov in dezinformacij, ki so oblikovale in določale pogled Evrope na islam. Franco Cardini v svojem delu opozarja, da gre predvsem za to, da se razjasni zgodovinski odnos med Evropo in islamom, in se ga prikaže v luči, ki ne bi smela postati predmet zahodnih (ameriških) pojmovanj islama kot fundamentalistične in nasilne religije, kajti upoštevati je treba celotno (skupno) zgodovino, ki se je odvijala na evropskih oziroma islamskih tleh. Islam, o katerem je tukaj govor, je predvsem islam mediteranskega sveta. S tem islamom je Evropa zelo hitro stopila v stik in z njim dolgo časa (še danes) ostala v zvezi. Poudariti velja avtorjevo opombo – ki kljubuje nekaterim zahodnim koncepcijam islama kot »poenostavljenega modela«, v katerega spada ves muslimanski svet – da islam nikakor ni homogena realnost. Tako kakor obstaja več krščanskih svetov, obstaja tudi več islamskih, ki se sicer zavedajo globoke enotnosti, ki povezuje občestvo vernih (*uma*).

Knjiga se prične z izčrpnim opisom zgodovine poseganja islama na evropska tla. Naj povzame z golj najpomembnejše. Cardini opozarja, da se je pustolovščina z islamskim zavojevanem Sredozemlja pričela potem, ko so Arabci napadli (med letoma 633 in 640) Sirijo, Palestino, Egipt in Ciper ter nato (vse do leta 711) skupaj z Berberi osvajali Pirenejski polotok (ali *Al Andalus* – deželo vandalov, kot so jo poimenovali v Afriki). Zato je počasi začelo nastajati, med razdrapanimi višavji Pirenejev in Kantabrijskega gorovja, žarišče krščanskega odpora. Te sredozemske napade in vojne na polotoku je Evropa upravičeno imela za »izziv«, na katerega je morala »odgovoriti«, in sicer s križarskimi odpravami. Vendar so bili Saraceni hitrejši. Od 8. stoletja so se vrstili napadi na Baleare, Sicilijo, Sardinijo in Palermo. Različne politične zmede in šibkosti majhnih sredozemskih držav, ki so jih spretno in učinkovito izkoriščali, so bliskovite vojne vpadle le pospešile. Z zavzetjem Sirakuze in Taormine so se prvič približali Rimu in leta 846 vanj celo vdrli. Toda muslimanska osvajanja so se na tem območju zlagoma pričela izčrpavati in ustavljati. Predvsem zaradi oslabitve avtoritete abasidskega kalifata iz Bagdada (pomemben je vpliv tudi drugih konkurenčnih kalifatov, ki so nastajali takrat – na primer sunitsko omajadski in šiitsko izmaelitski), zaradi nastanka nove neodvisne egipčanske sile, zaradi neprestanih vstaj karidžitov in karmatov – dveh izredno fanatičnih in puritanskih sekt, zaradi ekspanzije Seldžuških Turkov, itd. Medtem pa se je zgodila še epizoda »mučencev iz Kordove«, ko so okoli leta 850 v Kordovi umorili približno petdeset moških in žensk, ker so kljubovali muslimanski prepovedi, ki ne dopušča pridigati zoper postavo Preroka. O tem sicer strokovnjaki še danes razpravljajo, ali – in koliko – so dogodki iz te epizode vplivali na genezo zamisli o križarskih vojnah, oziroma – še bolj zapleteno vprašanje – o sveti vojni *tout court*. Avtor dela namreč opozarja, da se je v Španiji pripravljalo ozračje, ki je med koncem 11. in 12. stoletja zagotovilo dozorevanje orjaških

vojaških odprav in kolektivnih verskih ter duhovnih osvajanj – že omenjenih križarskih vojn.

Na stik islamske in evropske kulture je pomembno vplivala tudi zgodovinska okoliščina muslimanske polastitve Jeruzalema (ali *Al Kuds*, po Meki in Medini tretje pomembno mesto za sunitski islam in eno prvih tudi za šiitski), ki je bila sicer dolgo časa spoštovana oziroma tolerirana, v luči mednarodne politike vse do arabsko – izraelskih vojn med letoma 1948 in 1967. Omenjena okoliščina je po Cardinijevem mnenju še dodatno vplivala na pričetek križarskih pohodov, predvsem pa se je z letom 1033, domnevno tisočletnico Kristusove smrti in vstajenja, ponovno razvelo apokaliptično pričakovanje in strah pred izpolnjenostjo usode vsega človeštva. Množica oboroženih vojakov in romarjev, imenovanih *cruce signati* po simbolu križa, prišitem na obleko, je v dveh letih prepotovala Anatolijo in Sirijo, in se leta 1099 zgrnila nad Jeruzalem, ki ga je 15. julija v naskoku zavzela. »Franki« so mesto popolnoma preplavili in pobili vse muslimanske ter judovske prebivalce (in nato kritizirali tam živečo skupnost – češ, da je sprijena ter islamizirana). Na tem mestu avtor zastavi vprašanje, ali so *mesto hoteli povzdigniti v cerkveno gospostvo ali ga celo neposredno podrediti oblasti rimske cerkve?* V Jeruzalemu se je potem zamenjalo osem kraljev, preden so ga muslimani – ko so si opomogli od presenečenja – spet zavzeli. Tako so v 12. stoletju vzklili vse bolj prazni evropski upi, da bi Jeruzalem znova z orožjem iztrgali muslimanom.

Glede na to, da živimo v času medijskih podob oziroma reprezentacij, jih avtor ne pozabi omeniti v kontekstu tedanjega časa. Zastavlja vprašanje: *kakšna je bila podoba, kakršna se je kazala v besedilih, ki opisujejo muslimane v zvezi s prvo križarsko vojno?* »Pogansko« etiko so si svoj čas zamišljali kot narobe obrnjeno krščansko, še zlasti kar zadeva mesene užitke (čezmerno uživanje in pohotnost Saracenov). Stereotipne podobe takratne evropske reprezentacije islama so vključevale čaščenje hudiča, Mohameda kot heretika in čarovnika, islam kot izkrivljeno resnico, kot vero nasilja in vojne (Tomaž Akvinski), po drugi plati je bil Averroes prikazan kot brezbožnik in sovražnik Kristusa, Arabci kot magi – vse to je pripomoglo k temu, da so krščanske kulture obravnavale muslimanske kulture zelo skeptično in nejeverno. Cardini opozarja, da je tovrstna propaganda križarske vojne še pospešila (bilo jih je pet), te pa so nedvomno zakoreninile spiralo obojestranske sovražnosti, ki se je kasneje še stopnjevala v času otomanskega imperija, ko so *padla* velika mesta, kot so Konstantinopol, Negropont, Beograd, Granada, Zahara. Papež Pij II. je tedaj oblikoval tezo – katere sklepov se morda spočetka niti sam, niti njegovi sodobniki niso zavedali – da je bila Evropa v pravem pomenu sedež krščanstva – *patria in domus* – oziroma se je enačila s *christiana religio*: za kristjana je veljal vsakdo, ki se je imel za Evropejca. Po drugi plati pa na neenotnost krščanstva tudi v tem vidiku opozori reformacija – Luther je na primer v predgovoru k neki zbirki muslimanskih besedil razločeval med graje vrednim islamskim verovanjem in njegovo spoštovanja vredno moralno prakso – ko se tehtnica vrednotenja islama premakne na pozitivno stran: *Turek* je postal fascinantna oseba, ki je slovela po svoji srčnosti, pogumu in vojaški disciplini. V nasprotju z nepopisnim spektaklom zmede in podkupljivosti v evropski vojski so sultanove armade takrat postale vzor reda, varčnosti, zmernosti, predvsem pa se niso predajale *barbarskemu besenju*, ki je bilo značilno za zahodnjake.

Cardinijevo delo se zaključuje z opisom dogodka, ki se je zgodil 2. novembra leta 1917, ko je britanski minister za zunanje zadeve James Balfour poslal pismo bančniku Lionelu Walterju Rothschildu, častnemu predsedniku *Svetovne sionistične organizacije*, in mu v njem zagotovil, da britanska vlada z naklonjenostjo gleda na ustanovitev judovskega *national home* v Palestini. Gre za eno izmed prelomnic, ki je vzgojila danes pereče arabsko-izraelsko vprašanje. Prav to vprašanje – poleg spremembe v demografskih in ekonomskih ravnovesjih, širitve Evrope, migracij, nastajanja novih manjšin ipd. – je močno zapletlo in globoko spremenilo odnose med Evropo in islamom. »Če bo islam to, kar bodo iz njega naredili muslimani, bo Evropa tisto, kar bodo iz nje znali narediti Evropejci«, je ena izmed ključnih ugotovitev avtorja, ki sproža vrsto vprašanj. Eno izmed pomembnih je dilema, ali bo v prihodnje evropska kulturna in politična tvorba močna in homogena – tako na gospodarskem kot na družbenem področju – in v svojem morebitnem

ponovnem odkrivanju krščanskih korenin (za kar se močno zavzema papež Janez Pavel II.) tudi ekskluzivistična, nacionalistična in neobčutljiva tako za številne lastne kot sosednje kulturne in politične identitete. Upati je, da bo propaganda, pretežno posredovana prek ameriške popularne kulture, ostala doma izključno v Ameriki. Tudi v tem pogledu je čas, da evropska identiteta postopoma sestavi *protiutež* svetovnemu hegemonu, saj bo le tako, čeprav razširjena in fragmentirana, ostala še naprej *evropska*.

Lucija Mulej

Martin Luther: Tukaj stojim – teološko politični spisi. Ljubljana: Krtina, zbirka Temeljna dela, 2002
190 strani (ISBN 961-6174-42-8), 2.800 SIT
 prevod Božidar Debenjak

Socialno-politično pedagoška študija, povzeti spisi opusa Luthra, umeščena v teološki diskurz dobe preloma in temačnosti srednjega veka, zlasti v luči *Malleusa Maleficaruma* (*Kladiva, ki ubija čarovnice*), nakazuje heteronomnost momentov časa, ki morda ni tako zelo oddaljen.

Leto 1486 z dominikancema Sprengerjem (ki je bil med drugim tudi dekan univerze v Koelnu) in Institorisem naznani čas »*kladiva, ki ubija čarovnice*«. Ne gre samo za boj proti herezijam, pač pa zlasti za boj proti tistim mislečim, ki s poznavanjem stanja stvari kot takih, pomenijo motnjo. Parafrazirano: predvsem grožnjo za *kolektivno nezavedno*. Eden takih je bil Martin Luther. Rojen novembra 1483 v kraju Eisleben pri Mansfeldu v Turingiji, v osrednji Nemčiji, očetu kmetu, ki se je kasneje zaposlil v rudniku bakra in postal premožen rudarski podjetnik. Ker je sinu želel omogočiti boljše življenje, ga je poslal na šolanje. Potekalo je v latinščini in kljub mojstrstvu, ki ga je dosegel v tem jeziku, je nemščina vendarle ostala njegov najljubši jezik (kar lahko razberemo iz spisov *O prevajanju*).

Poleg študija klasične in sholastične filozofije se je Luther posvečal nominalizmu. Ti dve smeri, kasneje tudi krščanski humanizem, močno vplivajo nanj in na njegov odnos do Boga in *Biblije kot Božje besede*. Leta 1502 je diplomiral, 1505 pa magistriral. Oče je želel, da bi sin študiral pravo, vendar je Luthra mikalo versko življenje. Kmalu je opustil študij prava in julija 1505 vstopil v avguštinski samostan v Erfurtu. Istega leta je veliko njegovih sošolcev umrlo za kugo. To je v njem zbudilo tesnobne misli in začel se je ukvarjati z vprašanjem zveličanja in pogube. Dve leti kasneje je bil posvečen v duhovnika, 1509. leta je drugim diplomam dodal še diplomu iz bibličnih študij in začel obetavno kariero kot univerzitetni predavatelj. Doktoriral pa je iz teologije 1511. leta in pričel na univerzi v Wittenbergu z vrsto predavanj o bibličnih knjigah – o Psalmih, in o Pavlovih pismih Rimljanom, Galičanom in Hebrejcem.

Med tem časom se je njegova tesnoba glede vprašanja zveličanja, kljub zvestemu opravljanju meniških dolžnosti, poštenju in samokaznovanju, stopnjevala. Nepremagljivi občutek lastne grešnosti ga je silil v dela pokore, kar pa ga ni prepričalo o tem, da bi bil zaradi raznih askez *bližji nebesom*. Soočen s svetopisemskimi zahtevami po Božji pravičnosti, kjer je Bog sodnik, človek pa, četudi brez osebnih grehov, dedič Adamove grešne narave in nagnjenja k grehu, je pričel razumevati „*dobra dela*“, za katera si človek v skladu z Božjim zakonom prizadeva, kot umazana, sebična in pokvarjena. Teologi, na katere se je opiral Luther, so takrat menili, da je človekovo zveličanje delno v njegovih rokah in sicer v opravljanju dobrih del. Toda prek svojega začetnega stališča o Božji pravičnosti je prišel do prepričanja, da je plod dobrih del poguba in ne zveličanje. To je (poleg prevoda Biblije) osrednji temelj, na katerem je Luther gradil neposredno konfrontacijo proti odpustkom. O tej problematiki lahko še danes beremo v njegovem